

IMPERATOR TACITUS I NJEGOVO NEOBIČNO POPRSJE

UDK 930.26

Primljeno/Received: 2003. 03. 24.

Prihvaćeno/Accepted: 2003. 09. 15.

Zdenka Dukat
HR 10000 Zagreb
Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19

Među novcima koje je Tacit kovao za svog kratkotrajnog carevanja pojavila se, zasad malobrojna, emisija antoninijana (antoninianus) rimske kovnice s prikazom careva poprsja ogrnuta egidom koji nije zabilježen u katalogu RIC. Takav prikaz poprsja u njegovo vrijeme nije uobičajen, stoga se smatra vrlo zanimljivim i rijetkim. Ovdje prikazujemo dva primjerka koji se čuvaju u Numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu

Ključne riječi: Tacit, antoninijan, egida, avers, rimska kovnica

Car Aurelijan ubijen je, otprilike, u rujnu/listopadu 275., u pripremljenoj zavjeri vlastite vojske. Otkrivši podmetnute lažne optužbe, nekolicina Aurelijanu vjernih vojskovođa ne želi da vojska, kako je dotad bilo uobičajeno, izabere novoga cara, nego to prepušta Senatu. Nakon kraćeg *interregnuma*, Senat izglasava za cara uglednog i imućnog, premda već u poznim godinama (oko 75), senatora Marka Klaudija Tacita. On se pokušao osloboditi te časti, ponajprije zbog poodmakle dobi, a nije bio ni vičan oružju, no nije uspio. I tako, vjerojatno u studenom/prosinu 275., sjeda na carski tron. Nije vladao ni punu godinu dana i umire u Tijani u Kapadokiji vjerojatno u srpnju 276.

Za kratkotrajnog vladanja, u kovanju novaca slijedi, uglavnom, prethodnika i njegovu novčanu reformu iz 274. Preuzima već uhodane kovnice koje emitiraju kvalitetne novce: u Galiji, potom su tu *Roma, Ticinum, Siscia, Serdica, Cyzicus, Antiochia i Tripolis*. Od nominala su ponajviše zastupljeni bakreni antoninijani, slijede aureji (*aureus*), a u rimskoj kovnici vrlo rijetki denari (*denarius*), kvinari (*quinarius*) i asi (*as*).

Tipologija se pak razgovjetnije ogleda na primjercima iz skupnih nalaza (ostava) nego na pojedinačnima. Naravno, što je veći broj kovanica, i raznolikost je tipova veća, pa stoga nije čudno što se

raritetni primjerci obično pojavljuju u većim količinama novca. I ova naša dva primjerka potječu iz skupnih nalaza: iz Mokronoga i iz okolice Rovinja. U skupnom nalazu iz Mokronoga bilo je više od 4500 antoninijana, od Galijena do Karina. Numizmatička zbirka našeg Muzeja čuva 13 komada, među kojima je i ovaj Tacitov. O nalazu iz okolice Rovinja nemam, nažalost, nikakvih drugih podataka osim godine nalaza 1999., kad je, navodno, otkriven.

1. Inv. 8807, Mokronog, Novo Mesto, Slovenija, skupni nalaz 1879., nabavljen iz zbirke Simić 1898.; AE; ↑; pr.: 21x25 mm; tež.: 3,52 g.

Av.: IMP C M CL TACITVS AVG — glava cara sa zrakastom krunom desno; preko lijevog ramena egida

Rv.: FIDES MILITVM, u egzergu XXIVϸ- Fides, personifikacija vjernosti vojske, stoji nalijevo okrenuta, drži dva vojna znaka

RIC nema

2. Gl. inv. 2320, Istra, okolica Rovinja, skupni nalaz 1999., nabavljen 2000. od R. Maričića iz Žažina kod Siska; AE s tragovima srebra; ↓; pr.: 22x23 mm; tež.: 4,55 g.

Sl. 1 Av.

Sl. 1 Rv.

Av.: IMP C M CL TACITVS AVG — glava cara sa zrakastom krunom desno; preko lijevog ramena egida

Rv.: SALVS AVG, u egzergu XXI Δ — Salus, personifikacija zdravlja, stoji nalijevo okrenuta, drži skeptar i hrani zmiju obavijenu oko žrtvenika

RIC nema

I na jednom je i na drugom novcu likovni prikaz careva poprsja na aversu neuobičajen za vladare onoga doba. Oba su kovana u rimskoj kovnici koja, kad je Tacit preuzima, radi u sedam oficina (radionica), a potječu iz njezine treće emisije. Uočivši njihovu posebnost, već im je posvetila pozornost Sylviane Estiot u novoj objavi velikog nalaza kraj Verone, La Venèra iz 1876. (S. Estiot: Tacito e Floriano, volume II/2, Commune di Verona, Museo di Castelvecchio, 1987.), što je i mene navelo da objelodanim naše primjerke. Te je godine prvo nađena jedna amfora puna rimskoga carskog novca, a potom i druga. Ukupno ih je bio

50.591 komad, svi potječu iz III. stoljeća, a zastupljeni su carevi od Gordijana do Dioklecijana. Bez obzira na silnu količinu novca, autorica obrađuje samo dvojicu careva, a pod br. 932 navodi Tacitov antoninijan, za koji tvrdi da na njemu, na lijevom carevu ramenu, nema nabrane tkanine, nego da tek stoji mala glava u profilu, te za nj kaže da je «*di una varietà rarissima*». Stavlja ga u zasebnu grupu O, a kao dopunu navodi još nekoliko takvih primjeraka u zbirkama u Stockholmu i Beču te prilaže njihove snimke (T 30,12-15). U kombinaciji su s reversima: VBERTAS AVG, FIDES MILITVM, CLEMENTIA TEMP i novi tip, naš br. 2, SALVS AVG. Oficine u kojima su kovani označene su u egzergu: XXI - Δ, ε, ζ, Ζ.

Avers novca u rimskom novčarstvu pripada liku cara (ili člana njegove obitelji), njegovu poprsju ili samo glavi, uvijek u profilu (od Licinija I. rijetko, a u Konstantinovoj dinastiji češće: *en face*). Da bi izrazili njegovu važnost, dodaju mu carski plašt, oklop, oklop i plašt, *paludamentum*, skeptar s orlom, kuglu, Viktoriju

Sl. 2 Av.

Sl. 2 Rv.

Sl. 3

Sl. 4

na kugli, koplje i štit i sl. Podjednako se nalazi i samo glava ili samo poprsje bez dodataka. Od cara Nerona (54.-68.) javlja se novina: carev lik dobiva preko lijevog ramena egidu ($\alpha\gamma\iota\varsigma$, $\acute{\iota}\delta\omicron\varsigma$; *aegis*, *idis*, u prijevodu kozina, kozja koža). Njen se prikaz i simbolika s vremenom razvijaju. Isprva je ona jednostavna koža koze Amalteje koja je došla Zeusa. Potom postaje štitom koji je Hefest iskovao Zeusu i prekrrio ga tom kožom. Zeus egidu daruje Apolonu, potom Ateni. Postoji i verzija po kojoj je to koža diva Gorgona kojeg je u gigantomahiji ubila Atena. Posljednja je, ipak, egida sastavni dio Atenine opreme: kozja koža prekrivena resama od zmijskih glava, a u sredini glava Gorgone, najstrašnije od tri Meduze. Njezin pogled zadaje strah i skamenjuje, smatra se simbolom vrhovne vlasti, a zatim zaštite i pokroviteljstva. Rimski su je carevi, vjerojatno, preuzeli kao simbol svoje vrhovne vlasti.

Ponovimo: kao carev atribut uvodi je Neron, a od njega je preuzimaju i drugi carevi. Ponajviše se njome koriste Domicijan (sl. 3) i Trajan (sl. 4), Hadrijan već manje, a potkraj III. st. sve je rjeđa. Oni je stavljaju na novce od sva tri metala, ponajviše bakrene i zlatne, nešto manje na srebrne. U tom stoljeću nose je: Septimije Sever na zlatnom (RIC 148a, 155b, 165c, 169a i 291) i bakrenom novcu (RIC 757b, 770, 773, 775a, 776b i 777); Karakala također na zlatnom i bakrenom novcu (RIC 425a,b, 427a,b, 429a,c i 430); Geta u zlatu (RIC 73b i 86b) i bakru (RIC 124a,

128a, 129a, 149, 155b i 166); Makrin samo u bakru (RIC 162, 172, 176 i 183). Posljednji se put javlja na lijevom ramenu Aleksandra Severa na asu iz 230. (RIC 509).

Zanimljivo je da je postala obilježje samo rimske kovnice i da se, čak ni tijekom III. st., ne javlja u drugima. Iznimka su, npr., aureji Septimija Severa (RIC 515, 518a,b i 525), potom njegov denar (RIC 491b) te aureji Karakalini (RIC 333 i 347), kovani u Laodiceji, na teritoriju Sirije. No, tome se ne treba čuditi: prvo je ondje bila kovnica grčkog novca, a za cara Septimija Severa postaje rimskom kolonijom: *Colonia Septimia Aurelia Laodicea Metropolis*. Do 196. radi kao lokalna kovnica, a od 196.-202., iz kojeg su razdoblja i spomenuti novci, kao ogranak rimske kovnice. Odatle i sličnosti u legendama i prikazima, kao što je i lik cara s egidom na aversu.

Kad usporedimo portrete, npr., careva Domicijana (sl. 3) i Trajana (sl. 4), s egidom preko lijevog ramena, s portretom cara Tacita na antoninijanima treće emisije rimske kovnice (sl. 1 i 2), možemo, po znatnom broju podudarnosti, utvrditi njihovu sličnost i povezanost.

Stoga bi tu seriju valjalo zabilježiti, bar zasad, kao rijetkost, i to iz dva razloga. Naime, to je prvi i jedini prikaz rimskog cara ogrnuta egidom na antoninijanima, a ujedno je Tacit uopće posljednji rimski car koji nosi egidu preko lijevog ramena na aversu rimskoga carskog novca.

POPIS LITERATURE

- Chevalier, Gheerbrant 1983
Cohen 1886
Estiot 1987
Kovač 2002
Der neue Pauly 1996
RIC 1968
Schrötter 1930
Stevenson 1964
- J. Chevalier, A. Gheerbrant: *Rječnik simbola*. Zagreb 1983.
H. Cohen: *Description historique des monnaies frappées sous L'Empire Romain VI*. Paris 1886.
S. Estiot: Tacito e Floriano II/2 (Ripostiglio della Venèra, Nuovo Catalogo Illustrato). Verona 1987.
D. Kovač: AEGIS u rimskoj numizmatici. *Numizmatičke vijesti* 55, Zagreb 2002.
Der neue Pauly: *Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart-Weimar 1996.
RIC - H. Mattingly, E.A. Sydenham: *The Roman Imperial Coinage I-V/1*. London 1968.
F. Schrötter: *Wörterbuch der Münzkunde*. Berlin-Leipzig 1930.
S.W. Stevenson: *Dictionary of Roman Coins*. London 1964.

SUMMARY

EMPEROR TACITUS AND AN UNUSUAL BUST OF HIS

Key words: Tacitus, antoninianus, aegis, obverse, Roman mint

In this paper two rare Roman Imperial copper coins in the Zagreb Archaeological Museum Numismatic Collection are discussed. They do not figure in the RIC catalogue. Both coins come from coin hoards: the first from the 1879 hoard found at Mokronog near Novo Mesto and the second was allegedly found near Rovinj in Istria in 1999. Both are antoniniani of the emperor Tacitus, struck in mint in Rome. Their special interest lies in the emperor's portrait on the obverse: there is an aegis on his left shoulder. The aegis, as a part of imperial clothing was introduced on coins by the

emperor Nero. It was then more or less taken over by all other emperors, some wore it more frequently, some less. The last to have worn it was Severus Alexander, as seen on an as from AD 230 (RIC 509). Roman emperors seem to have used the aegis as a symbol of their power. Its presence, as mentioned before, on Tacitus' coins may be explained in various ways. It is so far, with rare exceptions, typical of the mint in Rome. In addition, it is the first and only representation of a Roman emperor clad in aegis on an antoninianus, and so is also Tacitus the last Roman emperor to have worn the aegis thrown over his left shoulder on the obverse of a Roman imperial coin.

Translated by: Sonja Bičanić Wild